

JAN ANTONÍN BAŤA – OSUD VEĽKOPODNIKATEĽA V POVOJNOVOM ČESKOSLOVENSKU

ALEXANDRA LETKOVÁ

LETKOVÁ, Alexandra. Jan Antonín Baťa – The Fate of a Businessman in post-war Czechoslovakia. *Historický časopis*, 2017, 65, 3, pp. 471-492, Bratislava.

In modern Slovak and Czech history, we are exceptionally confronted with retribution trial proceedings, which are so topical in the 21st century, as in the case of Jan Antonín Baťa. The media in recent years have brought much, often contradictory, information about the fate of J. A. Baťa, who was convicted in 1947 by the National Court in Prague as a war criminal. The course of Baťa's retribution process has crossed the borders of Czechoslovakia and Europe as well. Until the end of his life, J. A. Baťa declared his innocence and considered the process against his person to be manipulated and purposeful. The story of his life is, however, much more complicated than his condemnation. He was the head of one of the largest concerns in Czechoslovakia and in the world. His life is full of magnificent ascents and equally great economic and human downfalls. For example, there is a stain on his reputation from a lawsuit between him and Maria Baťová, the widow of his step brother Tomáš Baťa, and Tomáš Baťa Jr.

Key words: Jan Antonín Baťa. Baťa Family History. History of Baťa Shoe Co. National Court in Prague. Retribution in Czechoslovakia. Lawsuits in the Baťa Family.

V moderných slovenských a českých dejinách sa len výnimočne stretávame s retribučnými procesmi, ktoré sú natoľko živé aj v 21. storočí, ako je tomu v prípade Jana Antonína Baťu. Médiá v posledných rokoch priniesli mnohé, a často protichodné informácie o osude J. A. Baťu, ktorý bol v roku 1947 odsúdený Národným súdom v Prahe ako vojnový zločinec. Zo žurnalistických správ vyplýva pomerne dosť nejasností nielen ohľadom Baťovho retribučného procesu, ale aj ohľadom jeho života vôbec. Zvedavosť verejnosti preto naďalej neutícha, ba s postupným pribúdaním súdnych rozhodnutí sa v súčasnosti zvyšuje záujem o jeho osobu z pohľadu historického aj právneho.

Priebeh Baťovho retribučného procesu v kontexte tuzemských aj zahraničných činiteľov a s prihliadnutím na jeho významné postavenie v hospodárskom živote v československých dejinách presiahol hranice Českej republiky i Slovenska. Baťa do konca svojho života proklamoval svoju nevinu a proces vedený proti svojej osobe považoval za zmanipulovaný a účelový. Príbeh jeho života je však ešte oveľa zložitejší než proces. Jeho život je plný veľkolepých vzostupov a rovnako veľkých ekonomických aj ľudských pádov. Škrvnu na jeho povesti zanechal napríklad aj spor medzi ním a Máriou Baťovou, vdovou po Tomášovi Baťovi, a Tomášom Baťom ml.

Ako vznikol koncern Baťa

Základy koncernu Baťa boli položené v roku 1894, keď pri jeho založení participovali traja súrodenci – Antonín, Anna a Tomáš Baťovci. Oficiálne bol 24. septembra 1894 Okresným hajtmanstvom v Uherském Hradišti vystavený živnostenský list na výkon obuvníckeho remesla v Zlíne len Antonínovi Baťovi. K 1. augustu 1900 potom došlo k zmene na verejnú obchodnú spoločnosť T. & A. Baťa. Verejnými spoločníkmi boli Tomáš Baťa a Antonín Baťa, majitelia obuvníckej živnosti v Zlíne. Obaja bratia boli oprávnení spoločnosť samostatne zastupovať. Zápisom z 28. októbra 1908 bolo vyznačené úmrtie Antonína Baťu a v júni 1916 bola udelená prokúra Jozefovi Blažkovi.¹

Inšpiráciu pre svoje podnikateľské aktivity Tomáš Baťa nachádzal najmä na cestách do USA. Dokonca aj prvá továrenská budova od Dominika Feya bola inšpirovaná tými americkými.² Po vypuknutí 1. svetovej vojny získal Tomáš Baťa kontrakt na dodávku vojenskej obuvi, čo napomohlo tomu, aby už v roku 1917 bol zlínsky závod najväčším obuvníckym podnikom v Rakúsko-Uhorsku (a neskôr aj v Československu). Negatívny vplyv na fungovanie závodu mala povojnová recesia, ktorá vyvrcholila v roku 1922. Vtedy Baťa spustil marketingovo úspešnú akciu „*Baťa drtí drahotu*“, ktorú spravidla zniženie cien obuvi o 50 % a dohoda so zamestnancami o znížení miezd na 40 %, čo Baťa refundoval znížením cien vo svojich obchodoch. V tomto smere je zaujímavé spomenúť, že na úspešnosti akcie sa podpísala aj dohoda s ministrom financií Aloisom Rašínom vo forme odpustenia daňového nedoplatku.³ Roku 1923 spoločnosť splatila svoje úvery a bola zahájená modernizácia a prestavba zlínskej továrne. O rok neskôr bol zavedený systém účasti na zisku a strate i pásová výroba. Roku 1931 sa spoločnosti podarilo dosiahnuť nezávislosť od bankového kapitálu, čo znamená, že svoju činnosť a investície bola schopná financovať z vlastných zdrojov.

Kým ešte v roku 1927 Tomáš Baťa odmietal založenie akciovej spoločnosti s tým, že sa nechce s nikým hádať, v apríli 1931 predsa len takúto spoločnosť založil, k čomu ministerstvo vnútra udelilo povolenie výmerom č. 28076/1931 z dňa 23. apríla 1931. Podnik prevzal podnikateľské aktivity dovtedy vedené pod firmou T. & A. Baťa v Zlíne, ďalej výrobu, sklad, predaj i opravu všetkých druhov obuvi, pančúch, krémov na obuv a iného s výrobou, predajom a obchodom s obuvou súvisiaceho drobného tovaru; garbiarne a obchod, vývoz, dovoz garbiarskych, obuvníckych a textilných surovín, ako aj prevádzku všetkých pomocných podnikov a s touto výrobou súvisiacich. Baťa a. s. bola zriadená na dobu neurčitú so sídlom v Zlíne, s oprávnením zriaďovať odštepné závody a sklady v Československu aj v zahraničí.⁴

1 Štátny okresný archív Zlín- Klečůvka, Fond Štátny okresný archív Zlín- Klečůvka, Fond Obuvnícký průmysl – Svit, s. p., Zlín, sign. I/2 (= Právní oddělení/znárodnění), kartón (ďalej k.) 395, inventárne číslo (ďalej inv. č.) 1018.

2 VALŮŠEK, David. *Od školy ke knihovně – Historie budovy Krajské knihovny Františka Bartoše ve Zlíně*. Zlín : Krajská knihovna Františka Bartoše příspěvková organizace Zlín, 2005, s. 84. ISBN 80-86886-10-7.

3 IVANOV, Miroslav. *Sága o životě a smrti Jana Bati a jeho bratra Tomáše*. 2. vyd. Vizovice : Lipa, 2000, s. 73. ISBN 80-86093-14-X.

4 Štátny okresný archív Zlín- Klečůvka, Fond Obuvnícký průmysl – Svit, s. p., Zlín, sign. I/2 (= Právní oddělení/znárodnění), k. 272, inv. č. 206.

Okrem Zlína sa v Československu budovali továrenské zariadenia, ale aj s nimi úzko súvisiace byty a občianska vybavenosť napríklad v Otrokoviciach (Baťov), Napajedlách, Sezimovom Ústí (Veľký Dvůr), Třebíči-Borovina, Bošanoch, Nových Zámkoch, Bati-zovciach (Svit) a v Liptovskom Svätom Mikuláši. Na zelenej lúke bola vybudovaná továreň v Šimonovanoch (Baťovany – dnes Partizánske).

Roku 1931 dal Tomáš Baťa pokyn švajčiarskemu advokátovi Dr. Georgovi Wettsteinovi k zriadeniu spoločnosti Leader.⁵ Spoločnosť Leader A. G. vznikla uznesením ustanovujúceho valného zhromaždenia v kancelárii Dr. G. Wettsteina 5. februára 1931. Sídлом spoločnosti bola Villa Gentiana-Aronastrasse vo švajčiarskom St. Moritz. Predmetom jej podnikania bolo financovanie a správa investícií a cenných papierov, ako aj súvisiacich bankových obchodov. Spoločnosť Leader A. G. je možné označiť za jednu z krycích spoločností, ktorá mala navodiť neexistenciu prepojenia s Baťou a. s. v Zlíne. Spoločnosť Leader A. G. participovala nielen na podnikaní s novými obchodnými spoločnosťami v zahraničí, ale bola priamo či nepriamo zúčastnená aj na celom rade ďalších kontrolných spoločností (ABEX, INCOS, Westhold, atď.).⁶

Pred rozbitím Československa bol zlínsky koncern druhým najväčším koncernom v tuzemsku – prvenstvo patrilo koncernu Živnostenskej banky.⁷ Koncern Baťa pritom pred 2. svetovou vojnou pozostával zo spoločnosti Baťa, a. s. a z ďalších koncernových spoločností. Tie zahraničné boli kapitálovo usporiadané tak, že v nich bola majoritným vlastníkom spoločnosť Leader A. G., St. Moritz a minoritným vlastníkom bol J. A. Baťa. V nadväznosti na štátoprávne premeny v jeseni 1938 začalo čoskoro dochádzať k zmenám, keď v krajinách okupovaných ríšskonemeckou brannou mocou získavala majoritu spoločnosť Baťa a. s. a došlo tiež k založeniu ďalších nových spoločností, ktoré sa vymykali z pôvodnej koncepcie koncernu.

Mnichovský diktát spôsobil koncernu Baťa 30 % stratu domáceho podnikania. Okrem toho podnik prišiel o niekoľko desiatok miliónov investovaných do podnikov a organizácií v obsadenom pohraničí. Dôsledkom diktátu bolo tiež spomalenie výroby v súvislosti s ukončením 35 % obchodov. Avšak už 24. septembra 1938 spoločnosť Baťa, a. s. kúpnyimi (dobovo nazývanými „trhovými“) zmluvami predala niekoľko nehnuteľností v nemeckom pohraničí svojmu zamestnancovi Bedřichovi Krönerovi. Zaujímavým je pritom fakt, že hoci Kröner padol na východnom fronte v auguste 1944, spoločnosť sa k svojmu majetku dostala späť po 2. svetovej vojne – predovšetkým vďaka tomu, že Krönerovi dedičia po dohode s Baťou a. s. neustále odkladali začiatok dedičského konania až do skončenia vojny.⁸

5 Štátny okresný archív Zlín- Klečůvka, Fond Obuvnický průmysl – Svit, s. p., Zlín, sign. I/2 (= Právní oddělení/znárodnění), k. 264, inv. č. 173.

6 Štátny okresný archív Zlín- Klečůvka, Fond Obuvnický průmysl – Svit, s. p., Zlín, sign. I/2 (= Právní oddělení/znárodnění), k. 342, inv. č. 775.

7 GEBHART, Jan - KUKLÍK, Jan. *Velké dějiny země Koruny české. Svazek XVa. 1938-1945*. Praha; Lito-myšl : Paseka, 2006, s. 127. ISBN 80-7185-582-0.

8 Po skončení vojny boli predmetné trhové zmluvy rozsudkom Krajského súdu v Mladej Boleslavi z dňa 2. novembra 1945, č. J. Ck I 545/45/2 vyhlásené za neplatné a vklad vlastníckeho práva pre B. Krönera bol vyhlásený za neplatný, čím došlo k obnoveniu pôvodného vlastníckeho práva pre spoločnosť Baťa a. s. Do veci sa však vložila finančná prokuratúra, ktorá namietala zmätočnosť rozsudku Krajského súdu v Mladej Boleslavi, keďže s poukazom na dekrét č. 108/1945 Zb. podliehal majetok B. Krönera kon-

Po štátoprávnych zmenách, ktoré sa udiali začiatkom októbra 1938 bola 11. októbra 1938 do obchodného registra vedeného Krajským súdom v Komárne zapísaná Spoločnosť pre výrobu a predaj obuvi s. r. o. Cikta (*Cipőgyártási és kereskedelmi Tarsaság kor. fel. Cikta*), ktorá vznikla 10. októbra 1938. Konateľmi spoločnosti boli Eugen Pleško a Ján Mohács. Dňa 12. októbra 1938 bol Cikte vydaný živnostenský list a 13. októbra 1938 požiadala spoločnosť Baťa a. s. slovenské krajské ministerstvo hospodárstva o stanovisko k možnému prevodu predajní na územiach, ktoré mali po Viedenskej arbitráži pripadnúť Maďarsku, zo spoločnosti Baťa na spoločnosť Cikta. Ministerstvo prevod predajní schválilo 15. októbra 1938. Na Ciktu tak prešli nielen jednotlivé predajne, ale aj tovareň v Nových Zámkoch. Obdobne si zástupcovia spoločnosti Baťa 25. októbra 1938 dohodli prevody predajní v budúcom zámore na Podkarpatskej Rusi na ministerstve obchodu pre Podkarpatskú Rus a na krajskom úrade v Užhorode.⁹

Na zmenu pomerov na území Slovenska počas vojnových rokov Baťa a. s. reagovala v novembri 1939 zmenou názvu a sídla spoločnosti Svit účastinná spoločnosť na Baťa slovenská účastinná spoločnosť Šimonovany.¹⁰ Baťovany ako časť Šimonovian boli najvýznamnejším podnikom z koncernu Baťa na Slovensku. V období prvej Československej republiky bolo okolie Šimonovian prevažne poľnohospodárske s pomerne vysokou nezamestnanosťou. Jediným významnejším podnikom bol Salzberger veľkostatok s liehovarom. Práve ten J. A. Baťa odkúpil už v roku 1933. O päť rokov neskôr, v lete 1938 začala výstavba prvej továrenskej haly. Vzápätí po začiatku výstavby došlo k rozbitiu Československa a k vzniku samostatného Slovenského štátu. To koncernu Baťa čiastočne skomplikovalo situáciu, keďže Baťa už na slovenskom území pôsobil ako zahraničný investor. Ako pragmatický podnikateľ však so slovenskou vládou podpísal obojstranne výhodné dohody (Baťa poskytol slovenskej vláde pôžičku a ona jemu slobodu v podnikaní). Tak zabezpečil závozom v Baťovanoch prosperitu na dlhé vojnové roky. Od konca roku 1939 prebiehala výstavba továrne i priláhlych obytných a spoločenských častí novozaloženého sídla. Infraštruktúra, priemysel a výroba zaznamenávali na území

---

fiškácii. Závod tvrdil, že ku dňu podania žaloby, t. j. 14. októbra 1945, dekrét ešte nebol účinný, a preto na tento prípad sa nevzťahoval. Zlínsky závod potom vstúpil do priamej komunikácie s Fondom národnej obnovy, pričom sa domnievame, že záležitosť bola uspokojivo vybavená, keďže neexistujú žiadne doklady o vedení ďalšieho právneho sporu zo strany žalobcu pre zmätočnosť voči rozsudku Krajského súdu v Mladej Boleslavi zo dňa 2. novembra 1945, č. j. Ck I 545/45/2. (Štátny okresný archív Zlín - Klečůvka, Fond Obuvnícký průmysl – Svit, s. p., Zlín, sign. I/2 (= Právní oddělení/znárodnění), k. 13, inv. č. 23.

9 Štátny okresný archív Zlín - Klečůvka, Fond Obuvnícký průmysl – Svit, s. p., Zlín, sign. I/2 (= Právní oddělení/znárodnění), k. 1901, inv. č. 6.

10 Dňa 24. februára 1936 vznikla spoločnosť Svit úč. spol. Batizovce. Následne 4. novembra 1939 došlo k zmene názvu a sídla na Baťa slov. úč. spol. Šimonovany. Vo vojnovom období bol jedným z vedúcich funkcionárov závodu dr. Martin Mičura, prvý prezident slovenského Najvyššieho súdu. Pod Baťa slov. úč. spol. spadala výroba obuvi a tehelňa v Baťovanoch; garbiarne, papieriň a gumárenské dielne v Bošanoch; krematórium v Liptovskom Sv. Mikuláši; výroba celofánu, vápna, sódy, pančúch, výroba pletenej bielizne a výroba hodvábu v Batizovciach; výroba sulfit-extraktov v Harmanci; ťažba hnedého uhlia v Obyciach; ťažba mramoru a spracovanie v obci Tuhár a taktiež lesný veľkostatok, píla, stoláreň a kúpele v Bojniciach. Na Slovensku potom existovali ešte spoločnosti Zdravie spol. s r.o., Baťov podporný spolok na Slovensku, Kotva slov. účasť. spol. a Darina úč. Spol. (Štátny okresný archív Zlín - Klečůvka, Fond Obuvnícký průmysl – Svit, s. p., Zlín, sign. I/10 (= Právní oddělení/znárodnění), k. neuvedené, inv. č. 16.

Slovenska rast. Obuvnícky priemysel prezentovaný práve závodmi v Baťovanoch mal pre hospodárstvo kľúčový význam¹¹ a Baťovany patrili k najväčším novopostaveným závodom – mali nemalý podiel na priemyselnom raste a na zvýšení objemu výroby, ktorý v celkovej hodnote stúpol približne o 63 % (v rozmedzí rokov 1937 – 1943).¹²

Činnosť koncernu počas vojny však nie je vhodné a ani možné zovšeobecňovať. Pri komisionálnej prehliadke v marci 1947 sa napríklad zistilo, že počas 2. svetovej vojny zlínsky závod vyrábala okrem iných súčiastok aj otočné guľometné veže pre lietadlá, vrtule vzdušných torpéd a lietadlá BÜ 181.¹³ Po roku 1945 si závod ponechal práve dokumentáciu na výrobu lietadiel, ktoré sa ďalej vyrábali pod označením Z-181. Miera nemeckého vplyvu na vedenie koncernu však pritom bola po vojne uvádzaná takpovediac s ohľadom na aktuálnu potrebu a účelnosť: zatiaľ čo v USA,¹⁴ v Juhoslávii a v Holandsku sa zdôrazňovalo prevzatie vedenia a dozoru nad Baťa a. s. nacistami, v Brazílii a v reštitučných sporoch v Nemecku bola participácia nacistov vo vedení závodu zmierňovaná až bagatelizovaná.¹⁵

Jan Antonín – zabudnutý kráľ obuvníkov

Baťove závody, baťovky, baťove ceny atď. sú dodnes známymi a používanými pojmami. S firmou Baťa je predovšetkým spojené meno obuvníka a priemyselníka Tomáša Baťa. Tomášov nasledovník a brat Jan Antonín Baťa nie je ani z osobného, ani z profesijného hľadiska dostatočne známy, preto jeho životu venujeme na tomto mieste len niekoľko slov.

Jan Antonín Baťa sa narodil 7. marca 1898¹⁶ v Uherském Hradišti, v druhom manželstve obuvníka Antonína Baťa. Pochádzal z početnej rodiny, mal štyroch vlastných súrodencov a troch nevlastných. Jeho pôvodné meno bolo Jan Karel Baťa. Zmenil si ho po smrti svojho otca a na jeho pamiatku prijal meno Antonín.

Na naliehanie svojho nevlastného brata Tomáša študoval na meštianskej škole v Zlíne a po ukončení štúdiu pracoval ako obuvnícky učeň v Baťových závodoch. Ako vyučený obuvnícky tovariš sprevádzal Tomáša na zahraničných cestách, v Nemecku dokonca strávil určitý čas v obuvníckych továrňach. Roku 1919 navštívili spolu USA,

11 Najprosperujúcejšími boli vo vojnovom slovenskom štáte strojársky a z nich najmä zbrojársky závod v Považskej Bystrici a v Dubnici nad Váhom. Významné postavenie mali taktiež chemické závody a výroba výbušnín v bratislavskom podniku Dynamit Nobel. Strojárstvo zamestnávalo takmer 30 % pracujúceho obyvateľstva. Pre lepšiu ilustráciu uvádzame, že napr. závody v Dubnici nad Váhom dosiahli najvyššiu zamestnanosť v novembri 1944, keď počet zamestnancov činil 17 005 (čo predstavovalo viac než trojnásobok počtu stáleho domáceho obyvateľstva. BYSTRICKÝ, Valerián. *Dubnica nad Váhom*. Bratislava : SAV Slovak Academic Press, 1993, s. 84-85. ISBN 80-85665-09-3.

12 HRADSKÁ, Katarína et al. *Slovensko v 20. storočí*, štvrtý zväzok. Bratislava : SAV Veda, 2015, s. 247. ISBN 978-80-224-1351-0.

13 Štátny okresný archív Zlín- Klečůvka, Fond Obuvnícký průmysl – Svit, s. p., Zlín, sign. I/2 (= Právní oddělení/znárodnění), k. 371, inv. č. 925.

14 Štátny okresný archív Zlín- Klečůvka, Fond Obuvnícký průmysl – Svit, s. p., Zlín, sign. I/2 (= Právní oddělení/znárodnění), k. 346, inv. č. 797.

15 Štátny okresný archív Zlín- Klečůvka, Fond Obuvnícký průmysl – Svit, s. p., Zlín, sign. I/2 (= Právní oddělení/znárodnění), k. 1901, inv. č. 6.

16 Podľa rodného a krstného listu sa uvádza ako dátum narodenia 11. marec 1898. Rodina J. A. Baťa však tvrdí, že správny dátum narodenia je 7. marec a 11. marca bol pokrstený v kostole.

kde plánovali začať v meste Lynn (Massachusetts) s podpornou výrobou pre Zlín. Jan Antonín bol poverený vedením americkej filiálky, no už v septembri 1920 po sporoch (zachované v súkromnej korešpondencii) s bratom firmu opustil. Tomáš Baťa bol nespokojný s napredovaním americkej pobočky a zároveň s tým, ako ju brat viedol. Jan Antonín sa preto zamestnal ako robotník v amerických obuvníckych závodoch. Z prvej polovice 20. rokov sa zachovalo o ňom len nepatrné množstvo záznamov. S určitosťou však vieme, že napokon sa bratia zmierili a Jan Antonín bol opätovne zamestnaný v rodinnej firme Baťovcov. Roku 1927 však firmu znovu opustil.¹⁷

Roku 1931 prišlo k už spomenutej zmene právnej subjektivity Baťových závodov a vznikla spoločnosť Baťa a. s.¹⁸, v ktorej pôsobil ako člen správnej rady J. A. Baťa spolu s Dominikom Čiperom, Rudolfom Gerbecom a predsedom Tomášom Baťom. Následná tragická smrť T. Baťu v roku 1932 znamenala veľký zlom v profesionálnom živote J. A. Baťu. Po smrti T. Baťu boli totiž nájdené dve listiny: kúpna zmluva z mája 1931 (uložená v obálke s popisom „Jan Baťa“), na základe ktorej predal Tomáš Baťa všetky svoje akcie J. A. Baťovi¹⁹ a závet, ktorý potvrdzoval túto kúpnu zmluvu a dlžnú sumu z predaja (50 miliónov korún československých), ako aj zvyšnú pozostalosť odkázal svojim dedičom (uložená v obálke s názvom „posledná vôľa“).

Jan Antonín Baťa sa tak v júli 1932 stal predsedom správnej rady Baťa a. s. Nasledujúce roky strávil na zahraničných cestách expandovaním a propagáciou značky Baťa v Európe, USA, južnej Amerike, Afrike a Ázii. Roku 1938 bol J. A. Baťovi udelený čestný doktorát technických vied za zásluhy o rozvoj technických vied na Vysokej škole

-
- 17 KUSLOVÁ, Hana. Představení osobnosti J. A. Bati. In *Jan Antonín Baťa – život a dílo, pokračovatel práce Tomáše Bati*. Zborník z medzinárodnej konferencie. Zlín : Vyd. Statutární město Zlín, 2007, s. 3-9. ISBN 978-80-239-9247-2.
- 18 Vzhľadom na skutočnosť, ako už bolo naznačené, že konkurencia mohla blokovať vstup firmy Baťa na ďalšie trhy, ale tiež s ohľadom na zabezpečenie budúcnosti podnikov, založil Tomáš Baťa v roku 1931 vo Švajčiarsku holdingovú spoločnosť Leader AG, cez ktorú boli kontrolované Baťove firmy na celom svete. Rok 1931 bol napokon prelomovým rokom: došlo k vytvoreniu holdingu Leader a v máji 1931 sa zmenila dovtedajšia verejná obchodná spoločnosť T. & A. Baťa na Baťa, akciová spoločnosť. V tomto roku pracovalo pre koncern v Československu 29 500 zamestnancov, ktorí vyrobili 35 124 000 párov obuvi, čo tvorilo skoro 78 % celkovej produkcie obuvi v Československu. (IVANOV, ref. 3, s. 118-119).
- 19 Doslovný prepis listu: „10. května 1931. Já podepsaný Tomáš Baťa prodávám Vám J. A. Baťovi a Vy kupujete ode mne všechny akcie Baťa a. s. Zlín a také všechny akcie společnosti „Tisk“ a také účasti na libštitátských podnikách. Z cizozemských společností Vám prodávám tyto akcie nebo účasti: Baťa Schuh A. G. Zurich nominální hodnota 450.000 frs. Bata maatsschappij Amsterdam 51.000 hfl, Bave Maatsschappij Amsterdam 20 000 hfl, Bata Cipele i kože Zagreb 2,100.000 dinarů, Baťa Craco 100.00 zlotých, Baťa Bucharest 3,000.000 Lei. Bata Alexandria 2.250 m. Bata Copengagen 400.000 dkr. Bata Strassbourgh 600.000 frs. Bata Stockholm 40.000 skr. Bata Deutche Schuh A. G. Berlin 110.000 RM. Bata Vídeň 20.000 Sch. Bata Shoe anf Leather Lynn 15.000 \$. Bata Shoe New York 400.000 \$. Prodávám Vám dále také akcie tuzemských společností: Bapoz spol. s r. o. 400:000 Kč. Pariz a s. 500.000 Kč. Atlas Insurance Company 3,000.000 Kč. Busi Třebič 10,000.000 Kč. Budišovský Třebič 10,000.000 Kč. Z těchto hodnot je vyloučen nemovitý majetek Loučka a Lazy, taktéž můj obytný dům ve Zlíně. Kromě těchto jmenovaných hodnot Vám prodávám všechn svůj majetek, i když zde není jmenován za částku 50,000.000 padesát miliónů Kč v československé měně. Tuto kupní cenu ste povinen zaplatiti hotově do jednoho roku po převzatí společností a platiti 5 procent úroky ročne. Tomáš Baťa v.r. Dále je z prodaného majetku vyloučen dluh asi 4,300,000, který máme proti městu, to jest o tuto částku se zvyšuje kupní cena a J. A. Baťa je povinen zaplatiti tuto částku městu Zlínu. Tomáš Baťa v. r.“ (Štátny okresný archív Zlín- Klečůvka, Fond Obuvnický průmysl – Svit, s. p., Zlín, sign. I/2 (= Právní oddělení/znárodnění), k. 342, inv. č. 792, s. 3.

technickej Dr. Eduarda Beneša v Brne (čestný doktorát mu bol po odsúdení Národným súdom odobraný).²⁰

Oslobodenie Československa a cesta k znárodneniu

Dňa 2. mája 1945 bol Zlín oslobodený od nacistickej okupácie Červenou armádou. Po krátkom období bezvládia nastal čas spravodlivej odplaty, resp. národnej očisty, tentokrát pod taktovkou víťazov. Už 7. mája 1945 boli prepustení dovtedajší riaditelia Baťovho podniku a bolo dosadené nové revolučné vedenie podniku. Riaditelia Dominik Čipera a Hugo Vavrečka boli dokonca za svoju účasť v protektorátnych, resp. druhorepublikových vláдах zatknutí a neskôr postavení pred Národný súd. Na podnik Baťa a. s. v Zlíne bola uvalená národná správa podľa dekrétov prezidenta republiky *O neplatnosti niektorých majetkovoprávných rokovaní z doby neslobody a O národnej správe majetkových hodnôt Nemcov, Maďarov, zradcov a kolaborantov a niektorých organizácií a ústavov*.²¹ V Zlíne bol ustanovený revolučný národný výbor a jeho predsedom sa stal Josef Vávra-Stařík, ktorý bol skutočne kontroverznou a nedefinovateľnou osobnosťou – bojoval v partizánskom odboji na území Slovenska, bol údajným agentom ŠtB, svedkom v prípade s Miladou Horákovou a neskôr bol sám odsúdený a popravený masinériou justičného teroru za vraždu mjr. Augustina Schramma.²²

Mimoriadna národná správa v Baťa a. s. bola zriadená 6. júna 1945 na základe rozhodnutia ministra priemyslu Bohumila Laušmana a začala pôsobiť v ten istý deň, keď sa národným správcom stal JUDr. Ivan Holý. Riadna národná správa bola zriadená 8. januára 1946, keď boli národnými správcami ustanovení JUDr. I. Holý, Ing. Jaroslav Nehyba a štábný kapitán Jozef Trojan. Ustanovenie národnej správy pre firmu Baťa (a ostatné veľké priemyselné podniky ako napr. Škodove závody, Českomoravská Kolben Daněk (ČKD), Vítkovické banícke a hutnícke ťažiarstvo) pokladal Bohumil Laušman za nové obdobie hospodárskeho života v oslobodenej krajine a za obdobie revolučno-budovateľskej praxe, čím potvrdil, že národné správy boli predstupňom k znárodneniu.²³ Uvalenie národnej správy totiž znamenalo „koniec súkromno-kapitalistického chaotického hospodárenia v priemyselnej výrobe“²⁴.

Zároveň s vymenovaním národnej správy pre koncern Baťa začala vyšetrovacia komisia ONV v Zlíne pátrať, kde sú akcie tejto firmy a kto je ich vlastníkom. V priebehu vyšetrovania vyšlo najavo, že J. A. Baťa mal za vojny (fiktívne) previesť na každého z piatich členov správnej rady podniku, t. j. na Jozefa Hlavničku, Dominika Čiperu, Huga Vavrečku, Hynka Baťu a Františka Malotu po 7 % akcií. Ďalších 25% akcií mal J. A. Baťa previesť na Máriu Baťovú za rovnakých podmienok ako pri členoch správnej rady,

20 Viac k problematike [online]: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10170301873-brazilske-stopy-jana-antonina-bati/30729535063/2285-rozhovor-s-danou-lipovskou/> [cit. 25. novembra 2015]; <https://www.stream.cz/porady/bata-v-kostce> [cit. 2015-11-25].

21 ROUŠAR, Přemysl. *Dejiny národního podniku Svit*. Praha : Práce, 1967, s. 59 a nasl.

22 MALLOTA, Petr. *Josef Vávra-Stařík (1902–1953)* [online] dostupné na internete: <http://www.ustrcr.cz/cs/josef-vavra-starik> [cit. 2015-12-01].

23 KUKLÍK, Jan. *Znárodně Československo*. Praha : Auditorium, 2010. s. 148. ISBN 978-80-87284-12-4.

24 JECH, Karel - KAPLAN, Karel. *Dekréty prezidenta republiky 1940 – 1945*. Druhé vydanie. Brno : Doplněk, 2002, s. 223. ISBN 80-7285-012-1.

teda že po vojne dôjde k spätnému prevodu akcií na J. A. Baťa. K uvedenému prevodu akcií malo dôjsť kvôli nepriaznivej situácii na území Protektorátu a predovšetkým z obavy „ovládnutia“ Baťových závodov Nemcami, nakoľko J. A. Baťa (pred prevodom jediný akcionár a vlastník) bol v zámorí. Mária Baťová však verziu J. A. Baťu poprela. Vo svojom vysvetlení pred vyšetrovacou komisiou ONV v Zlíne 11. septembra 1945 tvrdila, že jej J. A. Baťa odovzdal akcie bez toho, aby sa zaviazala, že mu ich vráti. Taktiež odmietla skutočnosť, že by dala implicitný súhlas s kúpnu zmluvou z roku 1931 (resp. 1932), ktorou sa J. A. Baťa stal vlastníkom koncernu Baťa. Podľa vdovy po T. Baťovi bolo želaním jej zosnulého manžela, aby J. A. Baťa prenechal podnik Tomášovi Baťovi ml. hneď ako dosiahne prah plnoletosti. Odovzdaním 25 % akcií Márii Baťovej tak mal J. A. Baťa údajne plniť časť tohto želania Tomáša Baťu. Táto argumentácia sa stala tiež jednou z verzií, ktorú používala Mária Baťová a jej syn Tomáš pri právnych bitkách o jednotlivé podniky firmy Baťa po celom svete, ktoré sa rozbehli krátko po vojne, Československo nevyvímajúc. Spor bol založený na tom, že Tomáš Baťa, ako bolo naznačené, mal uzavrieť v roku 1931 ústnu trhovú (kúpnu) zmluvu o predaji všetkých svojich akcií v Baťových podnikoch s Janom Antonínom Baťom. Túto neobvyklú formu volil Tomáš Baťa preto, že za prvej Československej republiky neboli ústne trhové zmluvy zdanené. Sám J. A. Baťa bol podľa prítomných pri čítaní závetu existenciu uvedenej ústnej dohody veľmi prekvapený, no aj napriek tomu zmluvu (resp. písomné potvrdenie ústnej kúpnej zmluvy) podpísal a tým sa stal majiteľom všetkých akcií svojho brata. Či však skutočne k ústnej dohode v máji 1931 právoplatne došlo, alebo nie, je otázkou, na ktorú už pravdepodobne nenájdeme jednoznačnú odpoveď. Tak či onak vyšetrovaním ONV v Zlíne bolo zistené, že skutočným vlastníkom všetkých akcií firmy Baťa je J. A. Baťa a tvrdenie Márii Baťovej bolo odmietnuté ako nepodložené.²⁵

Národná správa bola len krôčikom od znárodnenia a Baťove závody ako priemyselný gigant sa znárodneniu v povojnových rokoch nemohli vyhnúť. Kým po 1. svetovej vojne sa hovorilo skôr o socializácii, resp. o zospoločenšteni, po 2. svetovej vojne sa stalo symbolom nového vývoja práve znárodnenie (nacionalizácia). Oba termíny vyjadrujú myšlienku štátnych zásahov do súkromného majetku v prospech celku, pričom socializáciu vnímame ako pojem širší (zahŕňajúci nielen prevzatie majetku, ale aj iné zásahy do súkromného podnikania) a menej spolitizedovaný (znárodňovanie býva spájané najmä s nástupom KSČ k moci). Z pohľadu nadobúdateľov mohlo ísť o prevzatie štátom (etatizácia, zoštátnenie) miestnymi samosprávami (municipalizácia) alebo družstvami (združstevňovanie). Z pohľadu bývalých vlastníkov môže ísť o sankčnú alebo nesankčnú konfiškáciu (prevzatie bez náhrady) alebo vyvlastnenie (prevzatie za náhradu). V súlade s tradičnými prístupmi k ochrane vlastníctva pritom chápeme vyvlastnenie aj sankčnú konfiškáciu ako legitímne právne nástroje štátu. Prevzatie majetku bez adekvátnej náhrady, teda ako nesankčnú konfiškáciu, však považujeme za neprípustné rovnako ako znárodnenie bez vyplatenia zákonom určenej náhrady.

V povojnovom Československu dochádzalo k znárodneniu formou zoštátnenia. Znárodnené podniky boli postupne transformované do podoby národných podnikov

25 Štátny okresný archív Zlín- Klečůvka, Fond Obuvnický průmysl – Svit, s. p., Zlín, sign. I/2 (= Právní oddělení/znárodnění), k. 342, inv. č. 770, časový rozsah 1946, s. 1-19.

ako samostatných právnických osôb (hospodárili oddelene od štátu, takže štát neručil za ich záväzky, ale boli povinné odvádzať časť zisku do štátneho rozpočtu). Znárodnenie malo prebiehať zásadne za náhradu. Jej výška mala zodpovedať všeobecnej cene zisnenej podľa úradných cien ku dňu vyhlásenia dekrétu, resp. podľa úradného odhadu po odpočítaní pasív. O náhradách rozhodoval v správnom konaní príslušný minister v dohode s ministrom financií.²⁶ V praxi sa však predpokladalo, že náhrada bude poskytnutá zásadne v cenných papieroch, ktoré sa budú umorovať z prebytku výťažkov národných podnikov. Vychádzalo sa z predpokladu, že znárodnený priemysel si svoju cenu zaplatí sám. Ak mala byť vyplatená náhrada v hotovosti alebo v iných hodnotách, túto úhradu mal potom vykonať Fond znárodneného hospodárstva. Napriek tomu, že podľa dekrétu malo prísť k znárodneniu za náhradu, dnes vieme, že častokrát k jej vyplateniu neprišlo vôbec alebo len sčasti.

Prvotná idea znárodnenia sa často nesprávne pripisuje Košickému vládnemu programu. Samotný pojem „znárodnenie“ sa však v programe nenachádzal. Program stanovil, že vláda sa bude snažiť postaviť celý peňažný a úverový systém, kľúčové priemyselné podniky, poisťovníctvo, prírodné i energetické zdroje pod všeobecné štátne vedenie a do služieb opätovnej výstavby národného hospodárstva a znovuoživenia výroby a obchodu.²⁷ Znárodnenie ako také bolo skôr než Košickým vládnym programom ovplyvnené všeobecnou povojnovou sociálnou a hospodárskou situáciou v Československu, nevynímajúc povojnové reparácie a konfiškácie nepriateľského majetku. Aj podľa Edvarda Beneša sa znárodnenie malo týkať najmä priemyslu a niektorých odvetví poľnohospodárstva, čím mal byť posilnený štátny sektor. Časť individuálneho vlastníctva tak mala prechádzať do vlastníctva kolektívneho. Beneš pri svojich úvahách o znárodnení vychádzal aj z kritiky veľkých priemyselných podnikov, ako bol napríklad koncern Baťa, ktoré prešli po okupácii Československa do nacistických rúk, a teda formálne boli nepriateľským majetkom.²⁸

Vydaním dekrétu č. 100/1945 Zb.²⁹ bol koncern Baťa znárodnený. Znárodnenie bolo realizované vyhláškou ministerstva priemyslu č. 442/1946, ktorou bol znárodnený všetok majetok firmy Baťa, vyhláškou ministerstva priemyslu č. 625/1946, ktorou boli znárodnené slovenské bane a Baťovany, a vyhláškou ministerstva priemyslu č. 49/1946, ktorou bola znárodnená celá firma Baťa a. s. Zlín: „*poněvadž jde o podnik pro výrobu usní, náhražek z usní, předmětů s usní s více než 400 zaměstnanci – o podnik průmyslu*

26 HORÁK, Ondřej. Státní zásahy do vlastnických vztahů po 2. světové válce. In VOJÁČEK, Ladislav et al. *Vývoj Soukromého práva na území Českých zemí*. Brno : MU, 2012, s. 397-401. ISBN 978-80-210-6006-7.

27 FEIERABEND, Karel Ladislav. *Politické vzpomínky III*, Brno : Atlantis, 1996, s. 270. ISBN 80-7108-125-6.

28 KUKLÍK, ref. 23, s. 108.

29 Znárodnenie malo prebiehať primárne na základe dekrétov č. 100–103/1945 Zb. Podľa týchto dekrétov mal byť nepriateľský majetok znárodnený bez náhrady (čo je v skutočnosti iba iný výraz pre konfiškáciu), a preto tieto ustanovenia znárodňovacích dekrétov vo vzťahu k nepriateľskému majetku môžeme označiť skôr ako konfiškačné opatrenia. GÁBRIŠ, Tomáš. Konfiškácie, znárodnenia a pozemkové reformy z pohľadu medzinárodného práva. In OSINA, Petr (ed.). *Dekrety prezidenta republiky 70 let poté : Teoretické aspekty, aplikační praxe, komparativní pohled*. Olomouc : Iuridicum Olomoucense, o.p.s., 2015, s. 32. ISBN 978-80-87382-67-7.

*kovodělného s více než 500 zaměstnanci – o podnik, který podle stavu v den 27. října 1945 má tovární zařízení pro výrobu pryžových obručí pro motorová vozidla a jízdní kola a pro výrobu syntetického kaučuku, – o podnik průmyslu pletářského s více než 400 zaměstnanci...*³⁰ Podnik bol teda znárodnený 27. októbra 1945 a od 1. januára 1949 fungoval ako Svit, národný podnik. Dodnes túto udalosť pripomína pamätná tabuľa na ôsmom poschodí v zlínskom mrakodrape.³¹

Povstaňte, súd prichádza!

Povojnové roky boli pre J. A. Baťu ako pre podnikateľa, ale aj človeka, obrovskou skúškou cti a zachovania si dobrého mena doma i vo svete. Ako sme už uviedli, hneď po vojne ho zasiahlo ustanovenie národnej správy nad Baťa a. s., ktoré predchádzalo znárodneniu, ďalej rodinné spory o vlastníctvo podnikov patriacich do koncernu Baťa s manželkou jeho brata M. Baťovou a jej synom, a v neposlednom rade musel čeliť obžalobe z kolaborácie pred retribučným Národným súdom. Po ukončení 2. svetovej vojny sa totiž v krajinách Európy postihnutých okupáciou či mocenskými zásahmi nacistického Nemecka (a teda aj v povojnovej Československej republike) začal proces súdneho trestného činu vojnových zločincov. Špecifickosť zločinov páchaných počas vojny nemala v histórii obdobu, a preto bolo potrebné náležite sa vysporiadať s páchatelmi týchto trestných činov. Toto povojnové súdnictvo prinieslo so sebou okrem dovtedy zákonmi nedefinovaných trestných činov aj nové a špecifické formy súdnych tribunálov. Proces súdneho trestného činu vojnových zločincov a kolaborantov bol pomenovaný retribuícia³² a retribučné súdy boli označované aj ako mimoriadne alebo ľudové.³³ Tak vznikol Národný súd v Prahe, na

30 IVANOV, ref. 3, s. 264.

31 Podnik teda nebol skonfiškovaný, ako mylne uvádzajú niektoré zdroje. To potvrdzuje aj vyjadrenie Ministerstva priemyslu zo 6. júna 1946, v ktorom je uvedené aj to, že „o náhradě za znárodnění podniky firmy Baťa a.s. ve Zlíně bude rozhodnuto podle § 7-11 dekretu č. 100/1945 Sb.“ (Bližšie pozri: ŠETINA, Jiří – ŠTIKAR, Michal. Znárodňování a konfiskace majetků v roce 1945. In *Jan Antonín Baťa – život a dílo, pokračovatel práce Tomáše Bati*. Zborník z medzinárodnej konferencie. Zlín : Vyd. Statutární město Zlín, 2007, s. 103. ISBN: 978-80-239-9247-2.) Treba taktiež uviesť, že pri príprave znárodňovacích dekrétov bola otázka znárodnenia firmy Baťa niekoľkokrát prerokúvaná na zasadnutí vlády, najmä 25. septembra 1945: „Ministr H. Ripka vyslovil obavu, že znárodnění podniku firmy Baťa podle dekretu může znamenat ztrátu všech výhod z Baťových zahraničních podniků... Ministr V. Kopecký se domnívá, že právě v případě Baťových závodů musí být vláda důsledná, neboť jde přece o typicky velkokapitalistický podnik, o podnik českého Forda a byl by omyl, kdybychom se domnívali, že bychom přes Baťovi závody, vedené soukromokapitalistickým způsobem, měli vliv na zahraničí, naopak zahraniční podniky by získali vliv na nás... to byli právě Baťa a kruh kolem něho, kteří nám připravili vnitropolitický Mnichov.“ (JECH – KAPLAN, ref. 24, s. 567).

32 Slovo retribuícia pochádza z latinského slovesa retribuō, ktoré znamená dať späť, vrátiť alebo odplatiť. V tvare podstatného mena (*retribūtiō*) toto slovo označuje nápravu, odmenu alebo odplatu. Práve v treťom uvedenom význame tento termín vstúpil do moderných česko-slovenských dejín ako pojem označujúci stíhanie a odsúdenie zločincov, ktorých sa na českom a slovenskom národe dopustili nacisti a ich domáci pomáhači pred a počas druhej svetovej vojny. *Právníký slovník*. II. diel. P – Ž, heslo Retribuce. Praha 1978, s. 226. Počas 2. svetovej vojny boli pod zámenkou „vyššieho dobra“ a za podpory štátu a jeho politiky spáchané také zločiny, ktoré svojím rozsahom, technickou vyspelosťou a mierou deštruktívne prekonalí všetko zlo dovtedy spáchané. Preto niet divu, že víťazné mocnosti (resp. celý svet) nechceli ostať danému výrazu nič dlžné.

33 Pojomom „ľudové“ sa zdôrazňovala ich špecifickosť voči ostatným súdom, nakoľko v ľudovom súdnictve rozhodovali prevažne laici bez právneho vzdelania. Účasť laikov mala vyjadrovať skutočnosť, že sa

základe dek. č. 17/1945 Zb. *O Národnom súde*, ktorý mal povahu mimoriadneho osobitého súdu. Pod Národný súd spadali procesy s osobami, ktoré zastávali vysoké politické funkcie, resp. boli pred ním súdené osoby, ktoré mali vedúce postavenie v politickom živote, zastávali význačné postavenie na úradoch, význačné veliteľské funkcie alebo mali významné miesto v hospodárskom živote (ako tomu bolo aj v prípade J. A. Baťa) a mali byť svojim spoluobčanom vlasteneckým vzorom.

Pri hodnotení retribúcie a každého procesu pred retribučnými súdmi v českých krajinách nemožno opomenúť vplyv a význam 2. svetovej vojny na Československo. Nie všetky štáty, ktoré sa vojny zúčastnili, ňou boli rovnako postihnuté.³⁴ Vojna mala pre Československú republiku devastačný charakter, a to z pohľadu štátoprávneho, kultúrneho, národného, hospodárskeho aj sociologického. Strata štátneho územia, strata suverenity a rozbitie republiky boli na území Československa tragickou realitou ešte pred samotným vypuknutím 2. svetovej vojny. Územie Protektorátu bolo okupované, pod priamym vplyvom politiky Nemecka.³⁵ Retribúciu a zákonodarstvo s ňou súvisiace, postavené na pevných základoch legálnej spravodlivosti a zároveň spravodlivej odplaty, preto chápeme ako legitímne vyjadrenie satisfakcie obetí deštruktívnej a technicky vyspelej vojny Nemecka, po ktorej volalo nielen domáce obyvateľstvo, ale aj národy celého sveta.

V tejto súvislosti možno konštatovať, že J. A. Baťa bol nepochybne významným a celosvetovo preslávaným veľkopodnikateľom a vojna bola pre neho určite nielen ľudskou, osobnostnou, ale aj obchodnou výzvou, nakoľko politika národného socializmu a vedenie vojny v plnej miere ovplyvnili hospodársku politiku na území Protektorátu Čechy a Morava. V rokoch 1939 – 1945 sa preto musel rozhodnúť, či zachová vernosť rodnej vlasti (a štátu, ktorého bol občanom) alebo sa rozhodne ako veľkopodnikateľ profitovať z politiky Nemecka. Po vojne sa mienka verejnosti aj retribučného súdnictva priklonila v Baťovom prípade skôr k druhej alternatíve.

Materiál o údajnej protištátnej činnosti J. A. Baťa bol zhromažďovaný už počas vojny (na základe takýchto informácií sa objavil na tzv. čiernej listine spojencov spolu so svojimi fabrikami). Ako príklad možno uviesť list adresovaný Tomášovi Baťovi ml. od Jana Udržala, ktorý ho informoval o konaní J. A. Baťa. V liste bola opísaná spolupráca

---

súdia nielen vojnové zločiny, ale napr. i politické konanie činiteľov slovenského štátu, ktorí napomáhali vojnovým zločinom, resp. politike nacistického Nemecka. Na druhej strane, laicizáciou súdnictva sa zvýdvihol prvok morálneho očistenia národa zbavením sa zločincov. (Bližšie pozri: RAŠLA, Anton. *Ľudové súdy v Československu po II. svetovej vojne ako forma mimoriadneho súdnictva*. Bratislava : SAV, 1969, s. 20).

34 V prvom rade je potrebné zdôrazniť, že druhej svetovej vojny, ako globálneho vojenského konfliktu, sa zúčastnila väčšina štátov sveta. Zomrelo v nej viac než 60 miliónov ľudí, čím si „vybojovala“ prívlastok najzničujúceho vojenského konfliktu v dejinách ľudstva. Bola to vojna útočná, ktorá svojou technickou vyspelosťou, mierou deštrukcie, plánovaním, vojenskou stratégiou a rasovo namierenou politikou nemala obdobu.

35 Naproti tomu, vojnový slovenský štát bol satelitným štátom, ktorý mal na rozdiel od Protektorátu, v niektorých oblastiach aspoň akú-takú možnosť autonómie, resp. disponoval obmedzenou suverenitou do vnútra aj navonok. Už pred vypuknutím vojny mali nacisti na čele s Hitlerom podrobne naplánované obsadenie Rakúska a Československa (českých krajín) za účelom rozšírenia tzv. *Lebensraumu*, t. j. životného priestoru určeného pre hospodársky a demografický rozvoj nadradenej árijskej rasy (plán tzv. Hozsbachovho protokolu z dňa 5. novembra 1937). EČER, Bohuslav. *Norimberský soud*. Praha : Orbis, 1946, s. 155-156.

J. A. Baťu s Adolfom Hitlerom a ich plán presťahovania stredoeurópskych národov do južnej Ameriky spolu s mapou, na ktorej boli vyznačené hranice novej Československej republiky. Tento plán a aj mnohé ďalšie písomnosti boli zaslané československému veľvyslanectvu v USA a neskôr československej exilovej vláde v Londýne. S exilovou vládou taktiež spolupracovalo československé veľvyslanectvo v Brazílii, ktoré vypracovalo podrobnú správu o kazení dobrého mena Baťa a. s. a o protištátnej činnosti J. A. Baťu, predovšetkým o pláne presťahovania československých obyvateľov do južnej Ameriky. Tieň podozrenia na J. A. Baťu vrhali kvôli jeho úzkej spolupráci s nacistickým Nemeckom počas vojny aj zahraničné periodiká vo Veľkej Británii, USA a v južnej Amerike.

Dočasné trestné oznámenie na J. A. Baťu bolo Národnému prokurátorovi pri Národnom súde podané 17. júna 1946 ministerstvom vnútra v Prahe. Podľa trestného oznámenia sa mal Baťa nachádzať na tzv. čiernej listine spojencov (čiže na zozname osôb a firiem, s ktorými bol zakázaný osobný a obchodný kontakt kvôli ich stykom s nepriateľom) a bol podozrivý zo spolupráce s nacistickým Nemeckom, z rozbíjania zahraničného odboja tým, že rokoval s Nemcami o presťahovaní „československého národa“ do Patagónie v južnej Amerike a z rozbíjania zahraničného odboja tým, že zakazoval svojim zamestnancom v zahraničí vstupovať do československého zahraničného odboja.³⁶ Dočasné trestné oznámenie bolo vydané za účelom začatia trestného stíhania a získania dôkazov. Ministerstvo vnútra následne podalo vo veci J. A. Baťu ďalších päť trestných oznámení (ďalšie boli podané 12. a 30. decembra 1946, 23. a 29. januára 1947), ku ktorým boli pripojené ešte tri dodatky.³⁷

Obžalobu proti J. A. Baťovi³⁸ podal Národný prokurátor 22. marca 1947. V obžalobe podanej pred Národným súdom bol J. A. Baťa obžalovaný zo zločinu proti štátu podľa

36 Prozatímní trestní oznámení Ministerstva vnitra zaslané národnému prokurátorovi. Národný archív Praha, Fond Národného súdu, TNS 12/47, k. 162, zväzok 1, s. 1.

37 Dodatok z dňa 2. januára 1947 obsahoval výpoveď svedka J. Matulu o protištátnej činnosti J. A. Baťu, dodatok z dňa 24. januára 1947 obsahoval listinný dôkaz o spolupráci J. A. Baťu s nacistickým Nemeckom, dodatok z dňa 3. februára 1947 obsahoval správu vyšetrojúcej komisie ONV o výpovediach československých občanov žijúcich v južnej Amerike (Rio de Janeiro) Jarmily Stratilovej a Bedřicha Horáčka o protištátnej činnosti.

K uvedenej problematike je potrebné doplniť, že kmeňová hypotéza odporcov procesu s Baťom hovorí, že Baťov proces sa odohral len preto, aby bolo možné bezodplatne skonfiškovať jeho majetok. Baťove podniky pritom vzhľadom k svojej veľkosti tak či tak podliehali znárodneniu podľa dek. č. 100/1945 Zb. o znárodnení baní a niektorých priemyselných podnikov. Prípadná náhrada podľa uvedeného dekrétu by však bola pochopiteľne veľmi vysoká. Podľa uvedenej hypotézy jedinou možnosťou, ako sa vyplateniu náhrady vyhnúť, bolo odsúdiť majiteľa spoločnosti v retribučnom procese. Z právneho, resp. historickoprávneho hľadiska nie sú pre nás podobné úvahy zaujímavé, keďže neexistuje žiaden dôkaz o vykonštruovanom procese s vopred jasným koncom.

38 Dokument označený ako „obžaloba“ sa v spise J. A. Baťu vyskytol dvakrát. Prvá obžaloba bola podaná proti J. A. Baťovi 5. novembra 1945 vyšetrovacou komisiou ONV v Zlíne na základe ustanovenia § 4 Veľkého retribučného dekrétu za zločin proti štátu. Spolu s obžalobou boli predložené výpovede svedkov a články zo zahraničných periodík (predovšetkým z časopisu *Čechoslovák*, ktorý bol vydávaný v Londýne). Uvedený dokument však nemožno považovať z čisto právneho hľadiska za perfektnú obžalobu, keďže nespĺňala zákonné formálne požiadavky obžaloby. Z formálnej stránky tento dokument nemôžeme považovať za obžalobu, pretože:

- na základe dek. č. 17/1945 Zb. mal podávať obžalobu národný prokurátor,

- obžaloba mala obsahovať ako prílohu dôkazné prostriedky podporujúce tvrdenie v obžalobe, najmä

§ 1 Veľkého retribučného dekrétu³⁹ spáchaného podľa § 6 zákona č. 50/1923 Zb. z. a n. a zo zločinu proti štátu podľa § 3 toho istého dekrétu.⁴⁰ J. A. Baťa bol teda obžalovaný zo zločinu vojenskej zrady (skutková podstata spadajúca pod zločiny proti štátu), ktorý bol definovaný v § 6 čl. 1 zákona na ochranu republiky č. 50/1923 Zb. z. a n. takto: „*Kdo za války opatruje nepriateľovi niejaký prospěch nebo způsobí škodu branné moci nebo vojenským podnikům republiky nebo jejího spojence...*“. J. A. Baťa sa mal daného trestného činu dopustiť tým, že počas vojny zásoboval Nemecko dodávkou gumy a iných materiálov a tým podporoval nemecké hospodárstvo.

Trestné činy propagácie a podpory fašistického a nacistického hnutia, schvaľovania a obhajoby nepriateľskej vlády či jednotlivých zločinov okupačnej moci boli upravené v § 3 ods. 1. Základnou trestnou sadzbou bolo 5 – 20 rokov odňatia slobody, pri kvalifikovanej skutkovej podstate bola dolná hranica trestu zvýšená na 10 rokov a za obzvlášť priťažujúcich okolností hrozilo doživotie, prípadne trest smrti. Tieto trestné činy boli páchané na verejných zhromaždeniach, ďalej aj prostredníctvom tlaču, rozhlasu, filmu, prípadne divadla. Páchanie uvedených trestných činov bližšie upravovala smernica ministra vnútra č. j. Z/II-31366-45 z dňa 16. januára 1946. Národné výbory a úrady národnej bezpečnosti mali povinnosť prehladávať všetku periodickú aj neperiodickú tlač, ktorá bola vydaná v ich obvode. Postihovať mohli spisovateľov, vydavateľov, nakladateľov a dokonca aj osoby, ktoré spomínajú tlač umožnili vydávať. Podobne sa zaobchádzalo aj s hercami, režisérmi, divadelníkmi a pod. J. A. Baťa sa mal dopustiť zločinu proti štátu podľa § 3 ods. 1 Veľkého retribučného dekrétu tým „*že konal v úmyslu, aby rozvrátil mravní, národní nebo státní vědomí...*“ prostredníctvom zákazu či odradzovania československých brancov pred vstupom do československého vojska, resp. zahraničného odboja. Ďalej tým, „*že propagoval nebo podporoval fašistické nebo nacistické hnutí, nebo v oné době tiskem... obhajoval nebo schvaloval nepřátelskou vládu na území republiky...*“, keď prostredníctvom spolupráce s Hermannom Göringom pripravoval plán na presťahovanie československých občanov do južnej Ameriky, a tiež prostredníctvom publikačnej činnosti s fašistickým motívom v tuzemskom periodiku.

Hlavné pojednávanie v prípade J. A. Baťa začalo 28. apríla 1947. Spolu prebehli štyri pojednávania (28., 29., 30. apríla a 2. mája 1947). Senát Národného súdu bol zložený z predsedu Jaroslava Šrámka a šiestich prísediacich (Jozef Nerad, Jaroslav Sýkora, Gustáv Hradil, František Spáčil, Jozef Hovadík, Adolf Mudroch – v posledný deň nahradený Jozefom Holečkom). Obhajobu viedli traja obhajcovia – Evžen Šaller, Alois Pražák, Miroslav Pokorný,⁴¹ ktorí prebrali obhajobu po z úradnej moci ustanovenom obhajcovi Rudolfovi Pacholíkovi. Konanie bolo vedené v neprítomnosti obžalovaného⁴² podľa návrhu národného prokurátora.⁴³ Jan Antonín Baťa bol v čase procesu v Brazílii,

výpovede svedkov, listinné dôkazy atď.,

- obžaloba mala tiež obsahovať návrhy na vykonanie dôkazov,

- v tomto prípade obžaloba časovo prebehla trestné oznámenie a jeho dodatky.

39 V znení zákona č. 22/1946 Zb. a zákona č. 245/1946 Zb.

40 V znení zákona č. 22/1946 Zb. a zákona č. 245/1946 Zb.

41 Archívny spis neobsahuje plné mená, preto v niektorých prípadoch uvádzame len iniciály.

42 Uskutočnené na základe § 11 ods. 2 dek. č. 17/1945 Zb.

43 Poradný protokol Národného súdu. Národný archív Praha, Fond Národného súdu, TNS 12/47, k. 162,

takže bol súdený v neprítomnosti. So svojimi obhajcami a so súdom však aktívne komunikoval prostredníctvom korešpondencie a o priebehu konania bol riadne informovaný.

V spise z hlavného pojednávania sa nachádza 17 protokolov o výpovedi svedkov, z toho piati vypovedali aj na hlavnom pojednávaní, ktorého sa zúčastnilo spolu 10 svedkov. Spolu hovoríme o 23 osobách. Uvádzame ich menovite z toho dôvodu, že mnohí z nich boli politicky aktívni počas vojny, resp. po nej: K. Aster (súkromný úradník), Vojta Beneš (poslanec Ústavodarného národného zhromaždenia), Karel Csesany (úradník ministerstva financií), Karel Červenka (československý vyslanec vo Washingtone), Dominik Čipera (riaditeľ firmy Baťa a. s.), Eberhard Dvořák (úradník v americkej filiálke Baťových závodov), Ladislav Karel Feierabend (minister financií v exilovej vláde), Jan Fierlinger (československý diplomat), Alois Gebauer (staviteľ v Zlíne), Jaroslav Hanka (bývalý zamestnanec firmy Baťa, redaktor), Karel Hudec (generálny konzul v New Yorku), Vladimír Ladislav Hurban (zamestnanec ministerstva zahraničných vecí), Jan Kabelík (profesor Masarykovej univerzity v Brne), Čeněk Kudláček (brigádny generál), Rudolf Nekola (šéfredaktor), Vladimír Nosek (chargé d'affaires v Brazílii), Ladislav Novotný (námestník generálneho riaditeľa v Baťových závodoch), František Peřina (úradník vo firme Kotva), Miroslav Schubert (člen legačnej rady ministerstva zahraničných vecí), Jiří Udržal (obchodník) s manželkou Adélou Udržalovou, Eduard Valenta (redaktor časopisu *Svobodné noviny a Dnešek*) a Karel Wagner (advokát).⁴⁴

Podľa svedeckých výpovedí, či už zaprotokolovaných, alebo vykonaných priamo na hlavnom pojednávaní, mal Baťa počas vojny zo zahraničia spolupracovať s nacistickým Nemeckom a s protektorátnou vládou. Obchodnými stykmi mal teda podporovať hospodárstvo Nemecka a tým aj expanziu národného socializmu. J. A. Baťa mal vlastniť doklady zaslané priamo H. Göringom, ktoré mu mali zaručovať osobnú bezpečnosť a slobodu pohybu. S Göringom (spomína sa aj Hitler) sa mal Baťa stretnúť v období medzi okupáciou Sudet v roku 1938 a marcom 1939 v Carinhall (sídlo H. Göringa), kde sa mal s nimi dohodnúť na obchodnej spolupráci, čoho dôkazom mali byť stroje dovážané do USA talianskymi loďami odchádzajúcimi z talianskych prístavov. Dohodnúť sa mali aj na dodávke surovej gummy do Nemecka.⁴⁵ Ďalej mal údajne pripravovať plán na presťahovanie československých občanov, resp. stredo európskych národov do Patagónie, za podpory H. Göringa. Väčšina svedeckých výpovedí však súhlasne tvrdila, že išlo skôr o fámy, výmysel, resp. aj keby taký plán existoval, nepovažovali ho za reálnu hrozbu, pretože z pohľadu sociologických a geografických činiteľov bol nereálny. Kolonizačné tendencie však skutočne existovali a tiež k tomu prislúchajúci výskum v roku 1939 (spolupracoval na ňom svedok Kabelík), ktorý pokračoval aj v roku 1940 priamo v Patagónii. Z výsledkov výskumu vyplývalo, že dané územie je vhodné, t. j. bolo možné ho kolonizovať a obhospodarovať. Plán kolonizácie Patagónie českým národom

zvázok 4, a Stenografický záznam hlavného pojednávania, Fond Národného súdu, Národný archív Praha, TNS 12/47, kartón č. 162, zvázok 5, s. 397-498.

44 Výsluchy svedkov uvedené v poradnom protokole Národného súdu Národný archív Praha, Fond Národného súdu, TNS 12/47, k. 162, zvázok 4 a v stenografických záznamoch hlavného pojednávania. Národný archív Praha, Fond Národného súdu TNS 12/47, k. 162, zvázok 5, s. 58-114, 397-498.

45 Tým mal naplniť skutkovú podstatu zločinu proti štátu, resp. zločinu vojenskej zrady (§ 1 dek. č. 16/1945 Zb. odkazujúci na § 6 čl. 1 zákona č. 50/1923 Zb. z. a n.).

bol publikovaný aj v miestnych periodikách v južnej Amerike, USA a Anglicku, spolu s mapami a konkrétnym vytýčením hraníc. Baťa tiež publikoval v rôznych tuzemských (Zlín) aj zahraničných periodikách, pričom jeho články mali mať pronacistický charakter a prostredníctvom nich mal schvaľovať politiku národného socializmu. Jeden zo svojich článkov napríklad zverejnil v časopise *Das Reich* (časopis vydávaný pod záštitou Josepha Goebbelsa), kde mal vyjadriť súhlas so vznikom Protektorátu.⁴⁶

Po roku 1939 mal podľa svedeckých výpovedí Baťa spolupracovať s USA, Anglickom, ale naďalej aj s nacistickým Nemeckom. S Nemeckom neprerušil obchodné styky ani vtedy, keď bol o to požiadaný československou exilovou vládou v Londýne a československými zastupiteľskými orgánmi v zahraničí. Opisovaným konaním sa dostalo jeho meno i meno jeho spoločnosti na čiernu listinu spojencov v Amerike aj v Anglicku. Američania ani Angličania však oficiálne nikdy nevysvetlili, prečo bolo Baťovo meno a Baťove závody zverejnené na čiernej listine – J. A. Baťa tvrdil, že tak učinili z konkurenčných dôvodov. Vo svedeckej výpovedi V. Noska je však naproti tomu uvedené, že oficiálne aj neoficiálne anglické aj americké zdroje poukazovali na to, že jeden zo svojich podnikov v južnej Amerike (v Cia Viacao) mal Baťa získať od Nemcov a ponechal si v ňom nemeckých zamestnancov. Ďalej sa poukazovalo na to, že Baťa bol počas vojny v stálom styku s nemeckou bankou v Brazílii, čo sa neskôr potvrdilo pri jej likvidácii. Navyše, do odboja sa odmietol zapojiť osobne aj finančne (prispievaním do fondu národného odboja). Mnohí zo svedkov tiež tvrdili, že Baťa zastával „obojaký postoj“, teda spolupracoval s Nemcami aj so spojencami za účelom sebeckého sledovania svojich cieľov, t. j. zachrany, resp. uchovania svojho majetku a pracovnej sily v podnikoch. Baťa si uvedomoval dôležitosť spolupráce s Nemeckom, čoho dôkazom malo byť napríklad tvrdenie svedka L. Novotného, že na pracovnej schôdzi svojim zamestnancom pripomínal, aby sa vzdali všetkých politických činností a zamerali sa len na obchodnú činnosť. Zdôrazňoval tiež Baťov priateľský vzťah s Nemeckom, keď po vojenskej intervencii Poľska vďaka spolupráci s nemeckým vedúcim Baťových závodov v Poľsku Mannkopfom neboli závody (počas vojny) zničené. Zrejme práve z týchto dôvodov bol za vojny J. A. Baťa v zahraničí (predovšetkým v USA a Anglicku) považovaný za kolaboranta, za osobu spolupracujúcu s nacistami a propagujúcu politiku národného socializmu.

Keďže meno „Baťa“ malo pred rokom 1939 „dobrý zvuk“ (ako ho označil svedok Červenka) podobne ako firma Škoda, a bolo spájané s Československom, podľa súdu J. A. Baťa počas vojny nekazil len dobré meno sám sebe a svojim firmám, ale zároveň aj Československej republike a celému „československému národu“. Od J. A. Baťu, ako vedúcej osobnosti československého priemyslu s kontaktmi po celom svete, pritom vraj predstavitelia československého odboja aj spojenci očakávali všestrannú podporu, bez ohľadu na možnú perzekúciu a stratu majetku na území Protektorátu a Nemecka. V rozpore s očakávaniami však Baťa mal dokonca brániť svojim zamestnancom prihlásiť sa do odboja pri sčítaní československého obyvateľstva v zahraničí v roku 1939 a 1940, a to tým, že formuláre, ktoré boli vydávané zastupiteľskými orgánmi v zahraničí, zamestnancom neboli vôbec doručené, resp. vyplnené formuláre neboli doručované späť

46 Konanie spadajúce pod skutkovú podstatu zločinu proti štátu podľa ods. 1 § 3 dek. č. 16/1945 Zb.

na konzulát. Po príchode do USA pritom J. A. Baťa dostal od emigračného úradu povolenie na pobyt len na jeden rok, rovnako ako aj jeho zamestnanci, čo znamenalo, že nevyplnené sčítacie formuláre mali ďalekosiahlejšie následky – J. A. Baťovi odmietli predĺžiť povolenie na pobyt, pričom povolenia pre jeho zamestnancov hodnotili individuálne, podľa ich (národného) správania. Najväčšie problémy s predĺžením pobytu pritom mali zamestnanci, ktorí mali tzv. protektorátne pasy. Podľa svedeckých výpovedí sa Baťa údajne vo svojich prejavoch k zamestnancom (1939 – 1940) v Belcampe vyjadroval negatívne a odmietavo k československému zahraničnému odboju. Taktiež vraj zakázal aj predaj pamätných medailí na podporu odboja vo svojich závodoch, dokonca údajne ukončil pracovný (služobný) pomer so zamestnancami, ktorí odboj podporovali, propagovali a boli jeho účastníkmi. Vo svojich prejavoch zamestnancom pripomínal ich prísahu vernosti Protektorátu a zároveň sa vyhrážal každému, kto tento sľub poruší, že bude nahlásený nemeckému zastupiteľstvu v USA. Niektoré svedecké výpovede však v tejto súvislosti naopak uvádzali Baťovo tvrdenie, že nemôže podporiť zahraničný odboj najmä kvôli ochrane svojich zamestnancov v Protektoráte (v Zlíne) a v Nemecku. Toto Baťove tvrdenie a možno povedať aj predstieraný vzťah ochrancu k zamestnancom však vyvracia tá skutočnosť, že Baťove závody boli v USA stíhané za nedodržiavanie pracovných predpisov a za zamestnávanie mladistvých, za čo im bola uložená pokuta 70 000 \$. Vo všeobecnosti možno uviesť, že Baťovi zamestnanci v Belcampe podľa svedeckých výpovedí žili vo veľmi skromných pomeroch (napr. tri rodiny žili spolu v jednom dome s jednou kuchyňou), takže nič nenasvedčovalo tomu, že by Baťa mal blízky vzťah k zamestnancom a že by ich považoval za niečo viac než pracovnú silu.⁴⁷

Potom, ako sa Baťa dostal na čiernu listinu, presťahoval sa do Brazílie, kde vlastnil rozsiahle pozemky (kúpil ich krátko po 15. marci 1939), na ktorých mali vyrásť nové obuvnícke závody. Po Baťovom odchode z USA sa stal vedúcim jeho amerických závodov František Muška,⁴⁸ ktorý údajne úzko spolupracoval s československým zahraničným odbojom a so zastupiteľskými orgánmi Československa v zahraničí. Pod jeho vedením sa postupne začalo očisťovať meno Baťových závodov (meno J. A. Baťa a závody v južnej Amerike však na čiernej listine zostali naďalej). Rovnako ako Baťa však aj on údajne bránil zamestnancom vstúpiť do československého odboja.

Retribučný rozsudok vo veci J. A. Baťa bol po vypočutí svedkov vyhlásený 2. mája 1947. Napokon bol napriek širšej obžalobe uznaný vinným len z jedného bodu obžaloby – zo zločinu proti štátu podľa § 4 dek. č. 16/1945 Zb.: „*Jan Antonín Baťa ako československý občan v dobe od druhej polovice roku 1939 (teda v dobe zvýšeného ohrozenia republiky⁴⁹) vedome poškodzoval záujmy Československa tým, že sa otvorene odmietol*

-
- 47 Tým mal naplniť skutkovú podstatu zločinu proti štátu podľa § 4 dek. č. 16/1945 Zb. Na tomto mieste je však vhodné spomenúť sociálne programy dlhodobu fungujúce v koncerne Baťa – hovoríme o vysoko rozvinutej sociálnej politike v rámci jednotlivých podnikov, ktorá zahŕňala zdravotnú starostlivosť, ubytovanie, stravovanie sociálne dávky, zabezpečenie a vytvorenie rekreačných areálov určených pre voľnočasové aktivity atď. Uvedený sociálny program, zvaný tiež batizmus (ktorý podporoval aj J. A. Baťa), mal sprevádzať zamestnanca až do konca života. IVANOV, ref. 3, s. 382 a nasl.
- 48 Štátny okresný archív Zlín - Klečůvka, Fond Obuvnícký průmysl – Svit, s. p., Zlín, sign. I/2 (= Právní oddělení/znárodnění), k. 7, inv. č. 18, časový rozsah 1946 – 1947.
- 49 Doba zvýšeného ohrozenia republiky trvala od 21. mája 1938 (§ 18 dek. č. 16/1945 Zb.) do 31. decembra 1946 (vládne nariadenie č. 217/1946 Zb.).

*pripojiť k československému odbojovému hnutiu, bránil v tom svojim zamestnancom a konal tak, že sa so svojimi závodmi dostal na čiernu listinu spojencov.*⁵⁰

Národný súd toto rozhodnutie *odôvodnil* tým, že J. A. Baťa preukázateľne nenaplnil nádeje vkladané do neho odbojovým hnutím v zahraničí, ktoré od neho očakávalo morálnu aj finančnú výpomoc v národnooslobodzovacom boji proti nacizmu. Súd nadobudol presvedčenie, že Baťovi predovšetkým záležalo na jeho majetku. Z toho dôvodu udržoval kontakty s Anglickom, Amerikou a zároveň s Nemeckom (súd takéto Baťovo konanie nepovažoval za výslovne protištátne, no skonštatoval, že jeho osobu aj spoločnosť priviedlo na čiernu listinu), aj keď bol niekoľkokrát žiadaný, aby sa postavil výhradne na stranu spojencov. Súd nepovažoval za pravdivé Baťove tvrdenie, že na čiernu listinu sa dostal kvôli konkurenčnému boju, ale dal za pravdu svedkovi Csesanému a svedkovi Červenkovi, podľa ktorých by sa veľký a známy podnik (pravdepodobne mal svedok na mysli koncern), ako bol ten Baťov, mohol dostať na čiernu listinu iba v prípade preukázateľného hospodárskeho styku s nepriateľom. Súd poukázal aj na skutočnosť, že v prípade, ak by sa Baťa aktívne zapojil do odboja, jeho meno aj firmy by boli v čiernej listiny odstránené. Súd nepovažoval informáciu o údajnej tajnej finančnej pomoci, ktorú mala na Baťov príkaz poskytnúť francúzska, anglická a indická filiálka Baťových závodov (10 000 libier a 700 000 frankov), za relevantnú, nakoľko:

ad 1) Baťa preukázateľne a otvorene odmietol osobnú aj finančnú pomoc odboju;

ad 2) finančná podpora v akejkolvek výške (pričom vyššie uvedenú sumu označil za „nijak ohromujúcu čiastku“ vzhľadom na Baťovo postavenie a majetok) by nezbavila tak významnú a známu osobnosť, akou Baťa nepochybne bol, povinnosti verejne a otvorene podporovať odboj. Súd nadobudol presvedčenie, že Baťa si bol plne vedomý svojich činov a ich významu.

Za vyššie uvedené trestný čin mu bol uložený trest ťažkého žalára vo výmere 15 rokov, sprísnený každoročne 15. marca temnou komôrkou (prvých 10 rokov trestu si mal Baťa odpykať vo zvláštnych nútených pracovných oddieloch) a k tomu trest straty občianskej cti po dobu výkonu trestu a prepadnutia majetku v prospech štátu.⁵¹ Uvedený trest si však nikdy neodpykal, keďže sa už do Československa nevrátil.

50 Rozsudok v trestnej veci J. A. Baťu pred Národným súdom v Prahe. Národný archív Praha, Fond Národného súdu, TNS 12/47, k. 162, zväzok 5, s. 500-506 (obojsstranné).

51 V súvislosti s úvahou o vykonštruovanom procese je potrebné spomenúť zastúpenie prísediacich sudcov, predovšetkým nominantov KSČ, ktorí mali v senáte väčšinu. Ako sme už uviedli, predsedom senátu pred Národným súdom v Baťovom procese bol JUDr. Šrámek, člen komunistickéj strany. Jeden z členov senátu zastupujúci národných socialistov (Murdoch) sa však ospravedlnil posledný deň pojednávania, t. j. v deň vyhlásenia rozsudku (2. máj 1947) a na jeho miesto zasadol nominant komunistov (J. Holeček). Komunisti následne mali v senáte prevahu 4:3. Práve táto „politická prevaha“ bola považovaná za dôkaz politického pozadia procesu, t. j. záujmu KSČ na prepadnutí Baťovho majetku v prospech štátu. Čo sa týka obsadenia senátu, podľa dek. č. 17/1945 Zb. predsedu senátu mal menovať prezident republiky na návrh vlády a prísediaci mali byť menovaní vládou na návrh ministra spravodlivosti, zostavovaného na základe zoznamov zemských národných výborov. Prísediaci mali byť osvedčenými vlastencami (členovia domáceho a zahraničného odboja, obete perzekúcie a pod.). Z uvedeného vyplýva, že podľa litery zákona mali byť prísediacími sudcami predovšetkým členovia domáceho a zahraničného odboja, obete perzekúcie, t. j. osoby trpiace za fašistického režimu a zároveň bojujúceho proti nemu (iba ľud bojujúci proti nepriateľovi mohol objektívne súdiť vojnových zločincov a kolaborantov). Samozrejme musíme uviesť, že politická príslušnosť určite ovplyvňovala prísediacich sudcov v senátoch. Do akej miery boli

Kvôli nedostatku dôkazov bol J. A. Baťa jednomyselne oslobodený spod obžaloby zo zvyšných dvoch zločinov. Podľa súdu teda obchodná spolupráca s Nemeckom a podporovanie nemeckého hospodárstva neboli dostatočne preukázané a nepriateľovi pri nich vznikol len všeobecný prospech, ktorý bol súčasťou vyššie uvedeného zločinu, za ktorý bol Baťa odsúdený. Súd nepovažoval za preukázané ani to, že sa uskutočnila dodávka surovej gumy z Brazílie nacistickému Nemecku. Taktiež podľa neho nebol dokázaný plán presťahovania československého národa do Patagónie, hoci J. A. Baťa nepopieral, že nad podobným plánom premýšľal, a dokonca ho vraj pripravoval so súhlasom Jana Masaryka. Baťa uvádzal, že ho k tomu priviedla situácia po roku 1940. Súd dôkazný materiál (fotokópie) týkajúci sa plánu presťahovania vyhodnotil ako propagačný materiál na presťahovanie českého národa, prípadne iných menších národov do južnej Ameriky, aby bol v Európe uvoľnený priestor pre nemeckú expanziu, pre úplné nemecké osídlenie. Išlo by o potvrdenie nacistickej ideologickej koncepcie, že Čechy a Morava tvoria nemecký životný priestor, tzv. *Lebensraum*, ktorý mal byť uznaný ako princíp medzinárodného práva, na ktorom sa mal vytvoriť „nový európsky poriadok“ (*Neue Ordnung*). V nemeckej ríšskej predstave sa tak malo zabrániť vojnám a malo zostať zachované právo národov na sebaurčenie. Baťa zároveň potvrdil, že o pláne presťahovania hovoril s H. Göringom, ktorému dal svoje slovo, že urobí všetko, čo bude presťahovaniu nápomocné. Súd však nezistil, že by plán niekedy postúpil zo štádia prípravy do štádia pokusu. Kvôli nedostatčnému množstvu dôkazov (napr. neexistoval dôkazný materiál o podobnom pláne na nemeckej strane) nemohol súd bezpečne zistiť vinu obžalovaného, a preto Baťu v súlade so základnou zásadou trestného práva procesného *in dubio pro reo* vyhlásil v tomto bode za nevinného, aj napriek silnému podozreniu. A napokon, spomínané články publikované v rôznych periodikách podľa súdu neobsahovali v žiadnom smere fašistické tendencie.⁵²

Sám J. A. Baťa sa k skutku, za ktorý bol odsúdený, priznal v otvorenom liste z 27. mája 1947 adresovanom členom Národného súdu. Jedným dychom však je potrebné dodať, že sa otvorene nepripojil k zahraničnému odboju, ako uviedol, zo strachu o svoju rodinu a fabriky na území Protektorátu, t. j. necítil sa byť vinným zo zločinu proti štátu. J. A. Baťa sa v danom liste vyjadril k svojmu odsúdeniu slovami: „*Odsúdili jste mne za podivnou vinu. Podle zpráv mých obhájců rozsudek říká toto: J. A. Baťa se odsuzuje, že se veřejně neprohlásil stoupencem zahraniční vlády za války. Kdo z vás, vážení soudcové*

---

prísediaci sudcovia ovplyvnení v retribučnom procese s Baťom nevieme, neexistujú relevantné dôkazy o ich zaujatosti. V archívnom spise však nachádzame hlasovanie o vine a treste, v ktorom je uvedené, že J. A. Baťa bol uznaný vinným pri pomere hlasov 5:2 (J. Holeček hlasoval „za“), tzn. že aj v prípade, ak by nenastala výmena prísediacich sudcov a pôvodný prísediaci sudca Murdoch by hlasoval „proti“, bol by J. A. Baťa uznaný vinným v pomere hlasov 4:3 (bez akéhokoľvek právneho rozdielu oproti skutočnému senátnemu hlasovaniu). Problém s pomerom hlasov mohol nastať iba v prípade, ak by bol J. A. Baťa odsúdený na trest smrti, pretože podľa ustanovenia ods. 3 § 13 dek. č. 17/1945 Zb. platilo pred Národným súdom, že obžalovanému nemôže byť uložený trest smrti za zločiny podľa dek. č. 16/1945 Zb. pokiaľ sa výrok o vine neopiera aspoň o päť hlasov. Samozrejme, uvedená paralela je len nadnesenou úvahou, pretože za zločin proti štátu podľa § 4 dek. č. 16/1945 Zb. nebolo možné uložiť trest smrti. Pre ucelenosť dodávame, že hlasovanie o zbavení viny z ostatných zločinov uvedených v obžalobe bolo jednomyselné.

52 Rozsudok v trestnej veci J. A. Baťu pred Národným súdom v Prahe. Národný archív Praha, Fond Národného súdu, TNS 12/47, k. 162, zväzok 5, s. 500-506 (obojustranné).

*z povolání i z lidu, se za války veřejně prohlásil za stoupence zahraniční vlády?*⁵³ Kriticky si musíme priznať, že na otázku odpoveď nepoznáme, avšak berúc do úvahy historické súvislosti a postavenie J. A. Baťu, chápeme rozhodnutie Národného súdu v Prahe z roku 1947, nakoľko od osobnosti, akou J. A. Baťa nepochybne bol, a osobitne v jej pozícii v zahraničí a bez bezprostrednej hrozby na živote a zdraví sa očakávala aktívna účasť na zahraničnom odboji, čím by preukázal svoju vernosť vlasti a „ukázal chrbát“ nacistom.⁵⁴ Na druhej strane sa môžeme zamyslieť nad situáciou, ktorá by nastala v podnikoch na československom území, ak by sa J. A. Baťa otvorene k odboju a exilovej vláde prihlásil. Je pravdepodobné, že by podniky, ich vedenie a v neposlednom rade aj zamestnanci utrpeli ujmu, či už finančnú, alebo nemajetkovú. Načrtnutú problematiku však necháme nezodpovedanú, nakoľko by išlo len o subjektívne hodnotenie autora.

Súdne spory v rodine Baťovcov

Rok 1947 neprinesol J. A. Baťovi iba odsúdenie za vojnový zločin, ale aj začiatok niekoľkoročného boja s Tomášom Baťom ml. o vlastníctvo zahraničných podnikov pod kontrolou rodiny Baťa. Podstatou týchto sporov bolo napadnutie platnosti kúpnej zmluvy, ktorou mal Tomáš Baťa predať, ako sme uviedli, J. A. Baťovi celý svoj majetok, vrátane spoločnosti Baťa a. s. O vlastníctvo niektorých zahraničných podnikov sa uchádzal dokonca aj znárodnený podnik Svit (pôvodne Baťa a. s.). Tomáš Baťa ml. a jeho matka Mária Baťová sa v týchto sporoch snažili preukázať, že ako zákonní dedičia Tomáša Baťu sú pravými a jedinými vlastníkami zahraničných podnikov koncernu Baťa. Pred súdmi argumentovali tým, že posledným prianím Tomáša Baťu bolo, aby jeho nevlastný brat J. A. Baťa postúpil spoločnosť Baťa a. s. Tomášovi Baťovi ml., keď tento dosiahne plnoletosť a nadobudne určité skúsenosti. To mal J. A. Baťa podľa nich zrealizovať počas vojny, keď odovzdal 25 % akcií firmy Márii Baťovej. Iným argumentom žalobcov bola skutočnosť, že väčšina zahraničných podnikov bola vlastnená holdingovou spoločnosťou Leader A. G., ktorá nebola uvedená v kúpnej (pôvodne ústnej) zmluve z roku 1931. Tomáš Baťa ml. z toho teda vyvodil záver, že nebola predmetom tejto kúpnej zmluvy a teda spadá do dedičstva. Je však dôležité uviesť, že znenie kúpnej zmluvy obsahovalo dodatok „*že touto zmluvou predáva aj všetok ostatný tu neuvedený maje-*

53 Štátny okresný archív Zlín- Klečůvka, Fond Obuvnický průmysl – Svit, s. p., Zlín, sign. I/2 (= Právní oddělení/znárodnění), k. 342, inv. č. 772, časový rozsah 1946 – 1947, s. 13.

54 Veľmi ťažko sa dnes posudzuje rozhodnutie súdu subsumovať takéto konanie, resp. nekonanie pod skutkovú podstatu uvedeného trestného činu. Podľa uvedeného § 4 mohol byť potrestaný každý československý občan, ktorý v zahraničí rozvracal hnutia smerujúce k oslobodeniu Československej republiky alebo inak vedome poškodzoval záujmy Československej republiky. Takáto všeobjímajúca definícia mohla zahrnúť takmer akékoľvek konanie, napriek tomu bol J. A. Baťa jediným odsúdeným pred Národným súdom podľa tohto značne vágneho paragrafu. Našou úlohou však momentálne nie je posudzovať kvalitu slovnej konštrukcie tohto ustanovenia, ale skôr sa zamyslieť, či konanie, za ktoré bol J. A. Baťa odsúdený, naplnilo skutkovú podstatu v takej miere, že jeho konanie muselo byť posudzované ako trestné. Pri stanovení stupňa protiprávnosti Baťovho konania súd prihliadal na jeho vysoké spoločenské postavenie a morálny záväzok voči domovine (taktiež je potrebné prihliadať na celkovú situáciu po vojne), ktorý si podľa súdu nespĺnil tak, ako sa očakávalo. Existuje síce mnoho tvrdení o tom, že J. A. Baťa bol jedným z najväčších podporovateľov zahraničného odboja, no dôkazy svedčia práve o opaku (v liste adresovanom súdu sa sám neodvolával na financovanie odboja, ktoré by bolo relevantným a silným dôkazom v konaní).

tok“, ktorý zahŕňal pravdepodobne aj uvedenú holdingovú spoločnosť. Existujú mnohé úvahy o tom, že J. A. Baťa mal v týchto sporoch sťaženej situáciu, nakoľko mu mali byť na príkaz československých politických špičiek zadržované úradné listiny, ktoré osvedčovali jeho vlastnícke právo. Dokonca sa vyskytujú aj špekulácie o tom, že pre KSČ bolo výhodnejšie podporiť v týchto majetkových ťahaniciach T. Baťu ml., ktorý mal mať s vládou Československa pevnejší a pozitívnejší vzťah. V každom prípade, vzťahy medzi Tomášom ml. a Janom Antonínom boli veľmi naštrbené. Na schôdzi československej vlády 25. septembra 1945 sa k tomu vyjadril aj minister B. Laušman: „*Tomáš Baťa konstatoval, že nemá nič spoločného s Janom Baťou, ktorého považuje nejen za kolaboranta, nýbrž priamo za zrádce. Dodal, že respektuje a bude respektovať všechna opatření, která vláda učiní ve věci Baťových závodů, a že počítá s jejich zestátněním.*“⁵⁵ Hodnovernosť Tomášovho vyjadrenia je prinajmenšom sporná. Objektívnym faktom však ostáva, že Tomáš Baťa ml. a ani jeho matka Mária nesvedčili pred Národným súdom v Janov Antonínov prospech (avšak ani v neprospech).

Prvý súdny proces o vlastníctvo koncernu sa začal v apríli 1947 v Zürichu vo Švajčiarsku. Mária Baťová a Tomáš Baťa ml. podali žalobu o vydanie majetkových hodnôt a na určenie neplatnosti kúpnej zmluvy z roku 1931. Súčasne sa začalo súdne konanie v New Yorku o vydanie tam uschovaných akcií firmy Leader A. G.⁵⁶ Spor o vlastníctvo akcií firmy Leader A. G. bol kľúčový pre ovládnutie celej tzv. západnej Baťovskej organizácie – vlastníctvo k akciám firmy Leader A. G. pritom bolo nakoniec prisúdené americkými súdmi Tomášovi Baťovi.⁵⁷ Sudca v uvedenom rozhodnutí z roku 1950 dospel k záveru, že podľa československého práva prešiel akýkoľvek majetok patriaci Tomášovi Baťovi v čase jeho smrti na Máriu Baťovú a Tomáša Baťu ml. ako na dedičov zo zákona. Zároveň sudca zhodnotil Janovo tvrdenie o ústnej kúpe ako vymyslené tvrdenie, ktoré je usvedčené z klamstva toľkými vedľajšími okolnosťami, že je ťažké, ako aj zbytočné všetky ich zaznamenať (sudca teda nesúhlasil s tvrdením vyšetrovacej komisie ONV v Zlíne, ktorá ústnu zmluvu uznala a J. A. Baťu považovala za vlastníka). Sudca nepomenul zohľadniť ani daňový aspekt majetkového prevodu majetku z rokov 1931 a 1932, keď namiesto 20 % dane bolo dosiahnuté len 2 % zdanenie. Sudca považoval za evidentné a nepochybné, že neexistuje dôkaz, prečo by T. Baťa mal svoju manželku a syna „zaopatriť tak nedôstojne a zachovať sa k Janovi s rozmarnou štedrosťou“ a že výpoveď J. A. Baťu o ústnom predaji je nepravdivá. Sudca v rozsudku napokon nepochybnil len ústnu zmluvu, ale aj samotný závet T. Baťu.⁵⁸ Švajčiarsky súd rozhodol rovnako a teda dal za pravdu žalobcom.

Okrem týchto dvoch hlavných sporov prebiehalo postupne niekoľko ďalších čiastkových sporov v 27 štátoch o vlastníctvo kapitálových podielov v jednotlivých miestnych továrňach Baťovskej organizácie. Niektoré spory vyhral Tomáš Baťa ml., v iných bol, naopak, úspešný J. A. Baťa. Definitívne rozhodnutie, ktoré by jednoznačne rozuzlilo „ta-

55 JECH - KAPLAN, ref. 23, s. 568.

56 IVANOV, ref. 3, s. 312 a nasl.

57 Štátny okresný archív Zlín - Klečůvka, Fond Obuvnický průmysl – Svit, s. p., Zlín, sign. I/2 (= Právní oddělení/znárodnění), k. 342, inv. č. 776, časový rozsah 1940, s. 1-10.

58 POSPÍŠIL, Jaroslav - POSPÍŠILOVÁ, Hana. *Rub a líc baťovských sporů*. 1. vyd. Zlín : Kniha Zlín, 2012, s. 96-97. ISBN 978-80-7473-037-5.

jomstvo“ kúpnej zmluvy z roku 1931 vo všetkých sporoch, však nikdy nepadlo. Bodku za súdnymi procesmi nakoniec dala dohoda medzi Tomášom ml. a Janom: „*Já, podepsaný J. A. Baťa... tímto se vzdávám ve váš prospěch všech nároků na celý akciový kapitál fy Baťa a. s. Zlín... a tímto odvolávám své námítky proti vašemu tvrzení, totiž že tyto akcie přešly zákonnou poslušností smrti Tomáše Bati dne 12. července 1932 na jeho zákonné dědice, jmenovitě na jeho jediného syna Tomáše J. Baťu ze 3/4 a jeho vdovu, zemřelou paní Marii T. Baťovou z 1/4 a prohlašuji, že nemám žádný zájem na jmenovaných akcích...*“⁵⁹ Na druhej strane, T. Baťa ml. sa zaviazal, že vezme späť všetky svoje žaloby, ktorými sa domáhal vlastníctva podnikov firmy v Brazílii. Vzatím žalôb späť sa stal T. Baťa ml. definitívnym vlastníkom celého Baťovského obuvníckeho impéria, s výnimkou územia Brazílie, kde zostal vlastníkom J. A. Baťa.

Záver

Proces s J. A. Baťom v poslednom období silne rezonuje v médiách v Českej republike aj na Slovensku, a to z dôvodu terajších pokusov o obnovu konania a o poskytnutie náhrady za prepadanú majetok J. A. Baťu. V spojitosti so „znovuzrodením“ kauzy Baťa je nutné upozorniť na fakt, že veľké množstvo českých historikov sa pozerá na J. A. Baťu ako na martýra, obeť politického procesu, ktorý má byť akýmsi momentom pre český národ. Podľa nášho názoru, tento takpovediac nekritický pohľad na vec s využitím často účelových tvrdení kazí dobré meno nielen Českej republiky, ale aj odkazu exilovej vlády v Londýne, (aj) vďaka ktorej bolo Československo považované po 2. svetovej vojne za víťaznú mocnosť. Na záver si v tejto súvislosti dovoľme pripomenúť základný prvok vzťahujúci sa k akémukoľvek hodnoteniu minulosti, Baťov prípad nevynímajúc, ktorý vyslovil Ústavný súd Českej republiky: „*to, co přichází z minulosti, musí sice i tváří v tvář přítomnosti v principu hodnotově obstát, toto hodnocení minulého nemůže však být soudem přítomnosti nad minulostí. Jinými slovy, řád minulosti nemůže být postaven před soud řádu přítomnosti, jenž je již poučen dalšími zkušenostmi, z těchto zkušeností čerpá a na mnohé jevy pohlíží a hodnotí je s časovým odstupem*“.⁶⁰ Pevne veríme, že sme objektívne predostreli všetky dostupné relevantné informácie o J. A. Baťovi (v súlade s jeho poslednými slovami pred smrťou 23. augusta 1965: „*Pravda vždy vyjde na povrch, jako olej na vodu.*“), na základe ktorých si každý dokáže vytvoriť svoj vlastný pohľad na jeho život a dielo, aj nad rámec našich záverov.

JAN ANTONÍN BAŤA – DAS SCHICKSAL DES GROSSUNTERNEHMERS IN DER TSCHECHOSLOWAKEI DER NACHKRIEGSZEIT

ALEXANDRA LETKOVÁ

Der Prozess mit Jan Antonín Baťa resoniert in letzter Zeit sehr stark in den Medien in der Tschechischen Republik und in der Slowakei, und zwar aus dem Grund der gegenwärtigen Versuche um eine Verfahrenserneuerung und die Ersatzleistung des verfallenen Eigentums von J. A. Baťa.

59 IVANOV, ref. 3, s. 329 a nasl.

60 Nález Ústavného súdu Českej republiky č. 55/1995 Zb.

Baťa geriet so erneut ins Bewusstsein der tschechischen und slowakischen Gesellschaft, wobei nur wenige das Schicksal des weniger bekannten Familienmitgliedes – Jan Antonín kennt, der neben dem Stiefbruder Tomáš und dessen Sohn Tomáš jr. sozusagen ins Vergessen geriet. Der Artikel beschäftigt sich im Einleitungsteil mit dem Konzern Baťa, dessen Entstehung und den Änderungen im 20. Jahrhundert. Der zweite Teil ist der Person Jan Antonín, vor allem seiner Karriere und seinem Know-how gewidmet, mit dem er die Expansion des Baťa Konzernes in die ganze Welt sichergestellt hat. Den Schwerpunkt bilden die letzten drei Teile des Beitrages, welche sich mit dem Schicksal der Firma Baťa während der Nachkriegszeit in der Tschechoslowakei beschäftigen, welches eng mit dem Leben von Jan Antonín verknüpft war. Die Nachkriegsjahre brachten der Familie tatsächlich wesentliche Änderungen im Business sowie in den Familienverhältnissen – die Baťa Werke wurden auf Grund deren Größe nationalisiert, Jan Antonín wurde in Abwesenheit vom Nationalgericht in Prag im Jahre 1947 verurteilt und in demselben Jahr begannen die langjährigen Streitigkeiten um das Eigentum der Auslandsbetriebe der Familie Baťa zwischen Jan Antonín und Tomáš jr.. Im Zusammenhang mit der „Wiederbelebung“ des Baťa-Prozesses muss auf den Fakt hingewiesen werden, dass eine Vielzahl tschechischer Historiker J. A. Baťa als Märtyrer, Opfer des politischen Prozesses betrachtet, was ein sogenannter Mahnruf für das tschechische Volk darstellen soll. Im Artikel bemühten wir uns deswegen nicht nur die Wirkung und das Leben von Jan Antonín zu bewerten, sondern auch Antworten auf kontroverse Fragen und Behauptungen zu finden, welche vor allem mit seiner Verurteilung vor dem Nationalgericht verbunden sind.

JUDr. Alexandra Letková, PhD.

Katedra Právnych dejín a právnej komparatistiky

Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Šafárikovo námestie č. 6, 810 00, Bratislava I.

e-mail: alexandra.letkova@flaw.uniba.sk